

Cilvēktiesības Latvijā 1998. gadā

Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs

Nils Muižnieks, Anhelita Kamenska,

Ieva Leimane, Sandra Garsvāne

1999. gada janvāris

Saturs

Ievads.....	2
Vēlēšanas un referendums.....	2
Vārda brīvība un masu saziņas līdzekļi.....	3
Nacionālie cilvēktiesību aizsardzības mehānismi.....	4
Spīdzināšana, pazemojoša apiešanās un dienesta pilnvaru pārsniegšana no tiesībsargājošo darbinieku puses.....	5
Apstākļi ieslodzījumu un citās brīvības atņemšanas vietās.....	6
Garīgi slimo tiesības.....	7
Pārliecības, apziņas, reliģijas un ticības brīvība (un reliģiskā neiecietība).....	8
Mazākumtautību aizsardzība.....	9
Pilsonība.....	11
Neiecietība, ksenofobija, rasu diskriminācija un naida kurināšana.....	12
Nāvēssods.....	13
Bēgļu tiesību aizsardzība.....	13
Sociālās tiesības.....	14
Sieviešu tiesības.....	15
LCESC.....	16

Ievads

1998.gadā apstākļi slēgtajās institūcijās, jo īpaši tuberkulozes epidēmija ieslodzījuma vietās, vadības krīze Valsts cilvēktiesību birojā, jaunu ekstrēmistisku grupējumu izveidošanās, kuras propagandēja rasu naidu un antisemitismu, uzskatāmas par galvenajām cilvēktiesību problēmām Latvijā. Pilsonības likuma liberalizācija, izmaiņas likumā par nepilsoņu statusu un Satversmes papildināšana ar nodaļu “Cilvēka pamattiesības” savukārt vērtējami kā gada lielākie panākumi cilvēktiesību jomā.

Vēlēšanas un referendum

3.oktobrī Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas trešo reizi notika Saeimas vēlēšanas. Vēlētāju līdzdalība vēlēšanās bija augsta (72%), un vietējie un starptautiskie eksperti novērtēja tās kā “brīvas un demokrātiskas.” Vēlēšanu rezultāti liecināja par pakāpenisku partiju sistēmas konsolidāciju, jo tikai 6 no 21 partijas saraksta pārsniedza 5% barjeru. Jāatgādina, ka tikai 73,5% valsts iedzīvotāju ir pilsoņi, bet lielākā daļa no pārējiem 26,5% ir bezvalstnieki – pastāvīgie iedzīvotāji, kuru statusu regulē 1995.gada likums “Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības”(sk. tālāk tekstā).

Vienlaikus ar vēlēšanām iedzīvotāji piedalījās referendumā par izmaiņām Pilsonības likumā. 1998.gada 22.jūnijā, ievērojot EDSO Augstā komisāra Nacionālo minoritāšu jautājumos Maksa van der Stūla rekomendācijas, Saeima nobalsoja par izmaiņām 1994.gada Pilsonības likumā. Izmaiņas paredz pēc vecāku pieprasījuma piešķirt pilsonību reģistrācijas kārtībā apmēram 18 400 bērniem-bezvalstniekiem, kuri Latvijā dzimuši pēc 1991.gada 21.augusta. Šīs izmaiņas atbilst Konvencijas par bērna tiesībām prasībām, kas nosaka, ka bērnam ir tiesības uz pilsonību no dzimšanas brīža, un tā uzliek valstij par pienākumu samazināt bezvalstnieku skaitu. Citas izmaiņas vienkāršo latviešu valodas eksāmena prasības lielākajai daļai pretendentu un likvidē naturalizācijas “logus”, saskaņā ar kuriem daudziem kvalificētiem kandidātiem bija jāgaida vairāki gadi, pirms tie varēja pretendēt uz pilsonību.

Izmaiņas likumā nestājās spēkā uzreiz, jo grupa labējo deputātu saskaņā ar Satversmes 72.pantu ierosināja apturēt Pilsonības likuma grozījumu publicēšanu un

līdz ar to – atlikt izmaiņu stāšanos spēkā, lai savāktu parakstus referendumā rīkošanai par šo jautājumu. Parakstu vākšanas kampaņa notika no 20.jūlija līdz 18.augustam, un tās laikā tika savākts referendumā rīkošanai nepieciešamais parakstu skaits. Viena no likuma “Par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu” normām rada nopietnas bažas. Likuma 8.pants paredz, ka atbildīgajām amatpersonām jāiespiež spiedogs to pilsoņu pasēs, kuri ir balsojuši par referendumā rīkošanu. Tā kā šāds ieraksts var atklāt pases īpašnieka politisko nostāju, ierakstu var izmantot par pamatu diskriminācijai, jo īpaši tāpēc, ka pases Latvijā ir galvenais personas identitāti apliecinošais dokuments.

3.oktobra referendumā 52,54% vēlētāju nobalsoja par Pilsonības likuma liberalizāciju, tādējādi apstiprinot jūnijā notikušo balsojumu Saeimā un atrisnot nopietnu cilvēktiesību problēmu. Referenduma galvenā problēma bija sarežģīti formulētais jautājums. Tā kā referendums tika rīkots par Pilsonības likuma grozījuma atcelšanu, vēlētājiem bija jāatbild uz jautājumu: “Vai jūs esat par 1998.gada 22.jūnija likuma “Grozījumi Pilsonības likumā” atcelšanu?” Grozījumu atbalstītājiem bija jāatbild ar “Nē,” bet to pretiniekiem ar - “Jā.” Lai izvairītos no sarežģījumiem citos iespējamajos referendumos nākotnē, ir nepieciešamas attiecīgas izmaiņas likumdošanā.

Vārda brīvība un masu saziņas līdzekļi

1998.gada novembrī spēkā stājās Informācijas atklātības likums. Tas paredz nodrošināt sabiedrībai pieeju informācijai, kas ir valsts pārvaldes un pašvaldību iestāžu rīcībā. Likums nosaka, ka informāciju var iedalīt “vispārpieejamā informācijā” un “ierobežotas pieejamības informācijā,” kas paredzēta iestādes iekšējai lietošanai, par fiziskas personas privāto dzīvi, kas attiecas uz atestācijas, eksāmenu, konkursu procesu. Likums nosaka informācijas pieprasīšanas un reģistrēšanas kārtību, informācijas atteikšanas kārtību, informācijas izsniegšanas termiņus. Likums pagaidām ir grūti piemērojams, jo nav pieņemti Ministru kabineta noteikumi par to, kā iestādes rīcībā esoša informācija nododama atklātībai. Lai gan likums paredz sankciju par informācijas nesniegšanu, tās nav piemērojamas, jo nav pieņemts jaunais administratīvā procesa likums, kas noteiktu vieglu amatpersonas lēmuma pārsūdzēšanas kārtību.

Nacionālie cilvēktiesību aizsardzības mehānismi

Tiesu sistēmā joprojām pastāvēja daudzas problēmas, pirmkārt, jau tiesu pārslogotība, kas novedušas pie pārmērīgi ilgas pirmstiesas izmeklēšanas. Valdībai vēl jāatrod pietiekami līdzekļi, lai nodrošinātu tiesas ar tādām elementārām lietām kā krēsli, galdi, kancelejas preces, nemaz nerunājot par datoriem un telpu remontdarbiem. Tiesās trūka tiesneši un tiesu sistēmas prestižs joprojām bija zems, ko apstiprina fakts, ka 1998.gada decembrī no 370 tiesnešu vietām 21 bija brīva.

15.oktobrī Saeima papildināja Satversmi ar sadaļu "Par cilvēka pamattiesībām", tādējādi pieskaņojot Latvijas pamatlikumu Eiropas standartiem, un darot galu neziņai par cilvēktiesību vietu Latvijas likumdošanas hierarhijā. Papildinājumi nostiprina latviešu valodas kā valsts valodas statusu konstitucionālā līmenī un ietver cilvēktiesību uzskaitījumu. Līdz izmaiņu izdarīšanai cilvēktiesības bija nostiprinātas parastajā likumā.

Jācer, ka papildinājumi Satversmē veicinās Satversmes tiesas likuma liberalizāciju un paplašināsies to personu loks, kuras varēs iesniegt prasības Satversmes tiesā. Kā zināms, patlaban privātpersonas nedrīkst iesniegt sūdzības. Patlaban spēkā esošais Satversmes tiesas likums nosaka, ka prasības var iesniegt Valsts prezidents, ne mazāk kā 20 Saiemas deputāti, Ministru kabinets, Augstākās Tiesas plēnums, Valsts kontroles padome, Valsts cilvēktiesību birojs un pilsētu domes. Kopš Satversmes tiesas dibināšanas 1997. gada vidū līdz 1998. gada beigām, Satversmes tiesa izskatīja tikai 10 lietas un pasludināja spriedumu tikai 9 lietās.

1998.gada 1.septembrī spēkā stājās likums "Par izziņas izdarītāja, prokurora vai tiesneša nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu." Likums nosaka kārtību un apmēru, kā atlīdzināmi zaudējumi, kas personām radušies tiesībsargājošo iestāžu nelikumīgas vai nepamatotas darbības dēļ. Personas būs tiesīgas pieprasīt zaudējumu atlīdzināšanu, ja laikā no Latvijas neatkarības atgūšanas 1991.gada 21.augustā ir nepamatoti notiesātas, sauktas pie kriminālatbildības, aizturētas, piespiedu kārtā ievietotas ārstniecības iestādē vai kā citādi cietušas no tiesībsargājošo iestāžu darbības. Nepamatoti notiesātajiem būs jāatlīdzina nesaņemtā darba samaksa, pabalsti, stipendijas, konfiscētās mantas vērtība, tiesu izdevumi, naudas sodi, un citas naudas summas.

1995.gadā izveidotā Valsts cilvēktiesību biroja darbu 1998.gadā paralizēja politizēšanās, interešu konflikts un vadības krīze. Kļuva zināms, ka VCB sūdzību

daļas vadītāja strādāja uz daļēju slodzi Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē, iestādē, par kuras darbu VCB ir saņēmusi daudzas sūdzības. Tai pat laikā, laikraksti ziņoja, ka biroja vadošā juriste bija “Tēvzemes un brīvības” stratēģijas darba grupas locekle. Šī pati juriste rakstīja VCB atzinumu par gadījumu, kurā šīs partijas biedrs tika apsūdzēts rasu naida kurināšanā. VCB attieksmē par pilsonības piešķiršanu bērniem-bezvalstniekiem un “mākslīgi radītām bažām” par spiedogu pasēs (sk. iepriekš tekstā) bija novērojama politizēšanās. Pieminētās problēmas, daudzu spējīgu VCB darbinieku atlaišana un aiziešana no darba un biroja direktora nespēja efektīvi sadarboties ar ANO institūcijām noveda pie biroja darba paralizēšanās. VCB vēl nesen bija uzskatāma par neatkarīgas cilvēktiesību institūcijas modeli. 1998.gada beigās Saeima vēl nebija veikusi direktora Olafa Brūvera nomaiņu ar jaunu iestādes vadītāju.

Spīdzināšana, pazemojoša apiešanās un dienesta pilnvaru pārsniegšana no tiesībsargājošo darbinieku puses

1998.gadā pēc sprādzieniem pie Rīgas sinagogas un Krievijas vēstniecības, kā arī 3.marta notikumiem pie Rīgas Domes, kuru laikā policisti izklīdināja krieviski runājošu pensionāru demonstrāciju (sk. tālāk tekstā), Iekšlietu ministrijas vadība veica vairāku vadošu amatpersonu nomaiņu Latvijas policijas vadībā. Jaunā policijas vadība uzsāka aktīvu dialogu ar nevalstiskām organizācijām, iesaistot tās policijas darbinieku izglītošanā, kā arī centās nostiprināt sadarbības kontaktus ar izglītības iestādēm.

1998.gadā Latvijā pieauga sūdzību skaits no iedzīvotājiem par policijas darbinieku rīcību. Valsts cilvēktiesību birojs 1998.gadā saņēma 92 sūdzības par pārkāpumiem no policijas darbinieku puses, no kurām visizplatītākās bija par nepamatotu aizturēšanu (aizturēšanas iemesla nepaskaidrošana); policijas darbinieku neieciefīgu un rupju attieksmi pret aizturētajiem vai iedzīvotājiem; dienesta pilnvaru pārsniegšanu; nepamatoti atteikumiem ierosināt krimināllietu vai veikt izmeklēšanu lietā. Saskaņā ar Pasaules Bankas veiktās aptaujas rezultātiem valsts iedzīvotāji par vienu no trim viskorumpētākajām valsts iestādēm uzskata ceļu policiju.

1998.gadā sabiedrībā vislielāko rezonansi radīja Viesītes gadījums, kad 28.februārī Mobilā pulka policisti uz ielas un bārā uzbruka septiņiem jauniešiem, pazemojot tos un nodarot tiem tādus miesas bojājumus, kā salaužot žokli, kāju,

atraujot ausi. Marta sākumā Iekšlietu ministrs Z.Čevers parakstīja pavēli par vairāku Mobilā pulka komandējošā sastāva darbinieku atstādināšanu no amata līdz dienesta izmeklēšanas pabeigšanai. Četri MPP darbinieki par dienesta pilnvaru pārsniegšanu tika atbrīvoti no darba Iekšlietu ministrijas iestādēs, bet pieci policijas darbinieki tika sodīti disciplināri. 1998.gada 22.decembrī Jēkabpils rajona tiesa pasludināja spriedumu trim bijušajiem Mobilā policijas pulka policistiem Jurim Strodam, Romeo Stromidlo un Ārim Vitkovskim, kuri tika apsūdzēti varas un dienesta pilnvaru pārsniegšanā, kā arī cilvēktiesību pārkāpšanā. Tiesa piesprieda vainīgajiem naudas sodus – J. Strodam un Ā.Vitkovskim katram 10 minimālo mēnešalgu jeb 420 latu apmērā, bet R.Stromidlo 8 mēnešalgu jeb 336 latu apmērā. Tiesa uzskatīja, ka vainīgos iespējams pāraudzināt, tos neizolējot no sabiedrības.

1998. gada 10. februārī Latvija ratificēja Eiropas Padomes Konvenciju par spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanu, kas stājās spēkā tā paša gada jūnijā. 1999. gadā Latvijā paredzama Spīdzināšanas komitejas pārbaudes vizīte, kuras laikā tā apmeklēs slēgtas iestādes, t.sk. policijas iecirkņus, ieslodzījuma vietas, psihoneiroloģiskās slimnīcas, armijas daļas, patvēruma meklētāju un nelegālo imigrantu aizturēšanas vietas. Līdz gada beigām Latvijas varas iestādes vēl nebija nozīmējušas ne amatpersonu, kura būtu atbildīga par kontaktiem ar Spīdzināšanas novēršanas komiteju, ne arī Latvijas pārstāvi Komitejā.

Apstākļi ieslodzījumu un citās brīvības atņemšanas vietās

1998.gadā turpinājās cietumu reforma, t.sk. bēdīgi slavenā Centrālcietuma un citu cietumu rekonstrukcija, profesionālas apsardzes sagatavošana Grīvas cietumam un sekmīga sadarbība starp Latvijas un Skandināvijas cietumiem. Turpināja veidoties un nostiprināties NVO kontakti ar ieslodzījuma vietām, organizējot izglītības programmas un radoraidījumus, kā arī izdodot avīzi ieslodzītajiem.

1998. gadā Latvija turpināja ieņemt vienu no vadošajām vietām pasaulē ieslodzīto skaita ziņā uz 100 000 iedzīvotājiem (395 uz 100,000 iedzīvotājiem). Vairāk nekā 1/3 ieslodzīto atradās iepriekšējā izmeklēšanā. Ilgais laiks līdz tiesai, pārāk bargi sodi, atsevišķu ieslodzījuma vietu apstākļi (Centrālcietums, Šķirotava) joprojām bija vienas no aktuālākajām ieslodzījumu vietu problēmām. Kopējā cietumu noslogotība bija 101,2%, no kuriem slēgtajos cietumos sodu izcieta 81,9% notiesāto,

daļēji slēgtajos – 13,6%, atklātajos – 1,8%, audzināšanas iestādēs nepilngadīgajiem – 2,7% notiesāto.

Gada beigās ieslodzījuma vietās atradās 473 nepilngadīgie, no tiem notiesāti – 203, iepriekšējā izmeklēšanā – 270. Spēkā esošais Latvijas Kriminālkodekss nosaka, ka pirmstiesas izmeklēšanas termiņu nepilngadīgajiem drīkst pagarināt līdz 6 mēnešiem tikai izņēmuma gadījumos un tikai attiecībā uz tiem nepilngadīgajiem, kas apsūdzēti smagu noziegumu izdarīšanā. Termiņa turpmāka pagarināšana nav pieļaujama, pēc tā izbeigšanās apcietinātais nepilngadīgais nekavējoties jāatbrīvo. Diemžēl, 1998.gadā Latvijas ieslodzījuma vietās atradās nepilngadīgie, kuri iepriekšējā izmeklēšanā atrodas no 1996.gada. Tas ir klajā pretrunā ar Konvencijas par bērna tiesībām 37.panta b) paragrāfu, kas paredz, ka dalībvalstīm jānodrošina, ka “bērna apcietināšana, aizturēšana vai ieslodzījums (...) piemērojami tikai kā galējais līdzeklis un uz iespējami īsāku attiecīgo laika periodu.”

1998.gadā ieslodzītajiem joprojām bija ierobežotas sociālās rehabilitācijas iespējas. Vispārējās izglītības programmās bija iesaistīti tikai 4% ieslodzīto, arodizglītībā – 4%, nedaudz pieauga nodarbinātībā iesaistīto ieslodzīto skaits – 26,1% (no tiem ražošanā tikai 12%). 1998.gadā turpināja pieaugt ar tuberkulozi saslimušo ieslodzīto skaits. Uz 1.oktobri tādu bija jau 580 jeb 5,8% no ieslodzīto kopējā skaita. Grīvas cietumā TB slimnieku skaits sasniedza 1/3 no ieslodzīto skaita. Trūka nepieciešamais medicīniskais aprīkojums un piemērotas telpas slimnieku ārstēšanai. Ārstēšanas efektivitāti mazināja cietuma slimnīcas pārapsūdzotība, kurā palātās, kuras paredzētas 5 ieslodzītajiem, atradās 15 ieslodzītie. Līdz 1998. gada beigām Iekšlietu ministrija nespēja vienoties ar Labklājības ministriju par efektīvāko tuberkulozes apkarošanas modeli ieslodzījumu vietās.

Garīgi slimo tiesības

1998. gadā turpinājās darbs pie likumdošanas izstrādes, kas regulētu garīgi slimo tiesības. Jau 1998. gada maijā sabiedrībai izvērtēšanai tika nodots likumprojekts “Par psihiatrisko palīdzību”, kas detalizēti uzskaita psihiski slimo pacientu tiesības.

1998.gadā psihoneiroloģiskajās slimnīcās piespiedu ārstēšanā atradās 74 pacienti, kas ārstējas gan ambulatori, gan atradās parastajā novērošanā. No šiem 74 pacientiem 11 bija nepieciešams stingrais režīms ar apsardzi. Īpašas piespiedu

ārstēšanas nodaļas trūkuma dēļ daļa pacientu tika turēti slimnīcās, daži - Centrālcietuma slimnīcā, jo psihoneiroloģiskās slimnīcas nespēja nodrošināt šo cilvēku apsardzi. 1999. gada sākumā paredzēts atvērt ārstniecības iestādi pacientiem, kas izdarījuši smagus noziegumus un kam ar tiesas lēmumu ir nozīmēta piespiedu ārstēšana.

Visa 1998. gada garumā presē periodiski parādījās informācija par cilvēktiesību pārkāpumiem specializētajos valsts sociālās aprūpes centros personām ar garīgās attīstības traucējumiem: februārī - Ludzas rajona Istras pansionātā, novembrī - Vilces pagasta sociālās aprūpes centrā "Ziedkalne" un decembrī - Liepājas rajona sociālās aprūpes centrā "Ilģi". Līdz šim cilvēktiesību aktīvisti galvenokārt uzmanību pievērsuši psihoneiroloģiskajās slimnīcās notiekošajam, jo sociālās aprūpes centri jeb pansionāti nav slēgta tipa iestādes, un tie neatrodas Valsts Psihiatrijas centra pārraudzībā, kas Latvijā pārrauga psihiatrijas jomu, bet gan Labklājības Ministrijas pārziņā, kas kopš 1997. gada oktobra ir atbildīga par 18 šādām iestādēm.

Novembrī prese rakstīja, ka Vilces pagasta sociālās aprūpes centrā "Ziedkalne" garīgi slimi jaunieši sodīšanas nolūkā tiek ievietoti bezlogu izolatorā – noliktavas bunkurā. Bijušie iestādes darbinieki sūdzējušies, ka trīs jaunieši pastāvīgi tikuši nodarbināti aprūpes centra direktora zemnieku saimniecībā. Labklājības Ministrijas (LM) pārbaudes rezultātā bunkurs tika likvidēts. LM pārbaudē tika konstatēta "virkne būtisku trūkumu darba organizācijā", un no darba tika atbrīvots sociālās aprūpes centra direktors un galvenais ārsts, kam ņemot vērā viņa pensijas vecumu, tika atļauts aiziet no darba pēc paša vēlēšanās.

1998. gadā Ilģu sociālās aprūpes centrā tika atklāts, ka 5 pacienti un viens pansionāta darbinieks bija saslimuši ar tuberkulozi. Aprūpes centrā ir sešas nodaļas, no kurām dažas ir slēgta tipa ar restotiem logiem, kas ievietoti pēc direktora iniciatīvas.

Pārliecības, apzinās, reliģijas un ticības brīvība (un reliģiskā neiecietība)

Jehovas liecinieki ar reģistrācijas problēmām Latvijā saskārās gan 1930., gan 1990. gados. Pēdējie reģistrācijas atteikumi saskaņā ar 1995. gada 7. septembra Reliģisko organizāciju likumu tika pamatoti ar draudzes statūtu neatbilstību likuma prasībām (1994. gads, Jehovas liecinieku Rīgas draudze), kā arī ar Satversmes

aizsardzības biroja sniegto informāciju (1996. gads, Jehovas liecinieku Rīgas Centra, Daugavpils, Valmieras, Jelgavas un Vecrīgas draudzes).

1998. gada oktobrī beidzot tika reģistrētas divas Jehovas liecinieku draudzes - Rīgas Centra draudze un Jehovas liecinieku Torņakalna draudze, bet decembrī trešā – Jehovas liecinieku Jelgavas draudze, savukārt reģistrācija tika atteikta Daugavpils draudzei. Saskaņā ar iepriekšminēto likumu “jaunajām” reliģiskajām draudzēm desmit gadus jāveic ikgadējā pārreģistrācija. Reģistrācijas atteikumi bieži vien tiek saistīti ar LR Likuma par reliģiskajām organizācijām 11. pantu, kas nosaka, ka reliģiskai organizācijai reģistrāciju var atteikt, ja organizācijas darbība apdraud valsts drošību, sabiedrības mieru un kārtību vai kādas personas veselību un tikumību, kā arī, ja organizācija sludina reliģisku neiecietību, naidu un tās darbība ir pretrunā ar Latvijas Satversmi.

Mazākumtautību aizsardzība

1998.gadā valodas politika Latvijā turpināja izraisīt strīdīgas diskusijas. Dažas plānotās un pieņemtās izmaiņas likumdošanā turpināja ierobežot mazākumtautību valodu lietošanu, atsevišķos gadījumos izmantojot apšaubāmas regulēšanas metodes. Saeima turpināja izskatīt likumprojektu par valsts valodu, taču līdz gada beigām tas vēl nebija pieņemts. Jaunā likumprojekta atsevišķās normas paredz arvien lielāku valodu regulēšanu privātajā sfērā (piemēram, atsevišķos uzņēmumos un vairumā sabiedrisko organizāciju), tādējādi pārsniedzot robežas, kuras nospraustas Oslo rekomendācijās par nacionālo minoritāšu lingvistiskajām tiesībām, radot nopietnu pamatu bažām par vārda brīvības un privātās dzīves neaizskaramības ierobežošanu. 1998.gada 29.oktobrī Saeima pieņēma labojumus Radio un TV likumā, samazinot privātās raidstacijās un TV svešvalodā pieļaujamo raidījumu īpatsvaru no 30%-25%. Tajā pašā dienā Saeima pieņēma jaunu Izglītības likumu, kas var novest līdz izglītības īpatsvara samazināšanās minoritāšu valodās.

Jaunā Izglītības likuma 9.pants nosaka, ka “(1) valsts un pašvaldību izglītības iestādēs izglītību iegūst valsts valodā.” (2) Citā valodā izglītību var iegūt: (1) privātās izglītības iestādēs; (2) valsts un pašvaldību izglītības iestādes, kurās tiek īstenotas mazākumtautību izglītības programmas.” Diemžēl likums nekonkretizē “mazākumtautību izglītības programmu” saturu, tās “atbilstoši valsts izglītības

standartiem izstrādā izglītības iestādes, par pamatu izmantojot Izglītības un zinātnes ministrijas apstiprinātos vispārējās izglītības programmu paraugus.” Jaunā likuma 41.panta 3.pagrāfs paredz, ka “Izglītības un zinātnes ministrija nosaka mazākumtautību izglītības programmās mācību priekšmetus, kuri apgūstami valsts valodā.” Diskusijas par priekšmetiem un to skaitu, kas būtu mācāmi latviešu valodā minoritāšu skolas ir bijušas strīdīgas. Ņemot vērā pieaugošo minoritāšu satraukumu par izglītības sistēmas latviskošanu un šī jautājuma nozīmi minoritāšu tiesību aizsardzībā, neskaidrība šajos jautājumos izraisa nožēlu.

Vēl viena pretrunīga norma ir atrodama 59.panta 2.pagrāfā, kas nosaka, ka “valsts un pašvaldības var piedalīties privāto izglītības iestāžu finansēšanā, ja šīs izglītības iestādes īsteno valsts akreditētas izglītības programmas valsts valodā.” Jāsecina, ka minoritāšu privātskolu iespējas saņemt valsts finansējumu ir ierobežotas, ja ne vispār likvidētas.

Tajā pat laikā valodas politikā bija novērojamas pozitīvas izmaiņas un progress latviešu valodas apguves veicināšanā bez administratīvu metožu pielietošanas. Uz pakāpeniskumu vērstā Latviešu valodas apguves valsts programma (LVAVP) turpināja darbu ar skolotājiem un paplašināja savu darbību, atverot jaunus centrus Daugavpilī un Liepājā. 1998.gadā LVAVP izdeva latviešu valodas mācību līdzekļus īpašām mērķgrupām (piemēram, Iekšlietu ministrijas darbiniekiem, dzelzceļa darbiniekiem, jauniesaucamajiem, u.c.) un piedāvāja latviešu valodas kursus ne tikai skolotājiem, bet arī dažādām mazaizsargātām iedzīvotāju grupām, kā, piemēram, bezdarbniekiem, redzes invalīdiem, kā arī citām invalīdu grupām. LVAVP turpināja veicināt latviešu valodas apguvi ar televīzijas filmas palīdzību un uzsāka mācību programmas radio un internetā.

1996.gadā izveidotā Tautību konsultatīvā padome pie Valsts prezidenta 1998.gadā tika sasaukta tikai dažas reizes. Par spīti daudzsolīšajam sākumam, Valsts prezidents Guntis Ulmanis nespēja pilnībā izmantot šo iespēju, lai nostiprinātu dialogu starp valdību un mazākumtautībām un veicināti mazākumtautību līdzdalību sabiedriskajā dzīvē. Vēl viena iespēja veicināt šai jomā dialogu radās, kad valdība 1998.gada 28.septembrī apstiprināja “Sabiedrības integrācijas valsts programmas koncepciju.” Dokumentā, kuru pēc valdības pasūtījuma izstrādāja ekspertu grupa, kurā bija gan amatpersonas, gan zinātnieki, noteikti minoritāšu politikas virzieni un mērķi. Diemžēl lēnā valdības veidošanas gaita pēc 3.oktobra vēlēšanām apturēja

progresu šai jomā: decembra beigās nebija publicēts, ne apspriests koncepcijas pilns teksts, koncepcija nebija arī nodota plašai apspriešanai sabiedrībā.

1998.gadā Latvija turpināja Staļina laikā uzsākto praksi veikt obligātu tautības ierakstu pasē. Lai gan to atbalsta plaša sabiedrība, tomēr šāda prakse ir iejaukšanās privātajā dzīvē un dod ierēdņiem iespēju diskriminēt cilvēkus pēc tautības.

Pilsonība

Kā atzīmēts iepriekš, 1998.gada 3.oktobra referenduma rezultātā tika liberalizēts Pilsonības likums, kas tādējādi atrisināja nopietnu cilvēktiesību problēmu. Lielākā daļa izmaiņu - naturalizācijas "logu" atcelšana un latviešu valodas eksāmena vienkāršošana atsevišķām cilvēku kategorijām - spēkā stājās 10.novembrī. Lai gan vēl ir pārāgri spriest par izmaiņu nozīmi, nepilsoņu vidū tās ir izraisījušas lielāku interesi par naturalizāciju. 1998.gadā naturalizējās 4439 personas, kas salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, ir ievērojams pieaugums. Pēc tam, kad spēkā stājās izmaiņas par naturalizācijas logu atcelšanu, novembrī un decembrī vien tika iesniegti 2049 naturalizācijas pieteikumi. Izmaiņām, kuras paredz pilsonības piešķiršanu reģistrācijas ceļā bērniem bezvalstniekiem, bija jāstājas spēkā 1999.gada 1.janvārī. Diemžēl 1998.gada beigās Ministru kabinets vēl nebija izstrādājis nepieciešamos noteikumus, lai izmaiņas varētu stāties spēkā paredzētajā laikā. Līdz gada beigām nebija pieņemti noteikumi par zināšanu pārbaudes kārtību personām ar fizisku invaliditāti, kuras iepriekš no eksāmeniem bija atbrīvotas. Tāpat aktuāls kļūst jautājums, vai Naturalizācijas pārvaldei ir pietiekami lieli cilvēku un tehniskie resursi, kas ļautu efektīvi reaģēt uz iespējamu naturalizācijas iesniegumu skaita pieaugumu.

Neskatoties uz pilsonības likuma liberalizāciju, Latvijā joprojām saglabājas liels bezvalstnieku "nepilsoņu" (1998.gada sākumā ~ 646,000) skaits. 1998.gadā tika izdarītas vairākas likumdošanas un administratīvas izmaiņas, kas skāra nepilsoņu tiesības. Viena no izmaiņām attiecās uz pārvietošanās brīvību. Daudzi nepilsoņi vēl nav paguvuši izņemt jaunās, starptautiski atzītās nepilsoņu pasēs, kuras sāka izdot 1997.gada aprīlī, un ārzemju braucieniem turpina izmantot vecās PSRS ārzemes pasēs. Šo pasu derīguma termiņš ārzemju ceļojuma braucieniem beidzās jau 1998.gadā - pēdējā diena, kad šo dokumentu varēja izmantot, lai izbrauktu no valsts, bija 1998.gada 31.oktobris un pēdējā diena, kad šo dokumentu varēja izmantot, lai

atgrieztos valstī, bija 1998.gada 31.decembris. Gada beigās nebija skaidrs, vai atsevišķiem nepilsoņiem nebūs “jāiestrēgst” ārzemēs bez dokumentiem, kuri derīgi, lai atgrieztos Latvijā.

Līdz pat nesenam laikam vismaz 6000 cilvēkiem Latvijā (to vidū personām, kurām beidzies uzturēšanās atļauju termiņš un viņu laulātiem draugiem, cilvēkiem bez jebkādiem personu apliecinošiem dokumentiem) saskaņā ar 1995.gada likumu “Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” nebija tiesības saņemt nepilsoņu pasēs. Šiem cilvēkiem, kuri ir pazīstami kā “nelegāļi”, bija ierobežota ne tikai pārvietošanās brīvība, bet arī atsevišķas sociālās un ekonomiskās tiesības. 1998.gadā Saeima tomēr izdarīja izmaiņas likumā “Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības,” un daudzi bijušie “nelegāļi” tagad var reģistrēties kā nepilsoņi. Joprojām ir vairākas cilvēku kategorijas, kuras nevar reģistrēties kā nepilsoņi. To vidū bijušie PSRS pilsoņi, kuri pēc neatkarības atjaunošanas kādā brīdī atstāja Latviju un pēc tam atgriezās, kā arī personas, kuras pieņēma Krievijas pilsonību, bet tad pēc kāda laika no tās atteicās. Pēdējā gadījumā atbildība par bezvalstnieku skaita palielināšanos gulstas uz Krievijas Federāciju. Lai atrisinātu šo personu problēmu, loģisks risinājums šeit būtu nepilsoņu likuma papildināšana, tomēr 1998.gada beigās Saeima sāka apspriest jaunu likumu “Par bezvalstnieka statusu Latvijas Republikā.”

Neiecietība, ksenofobija, rasu diskriminācija un naida kurināšana

1998.gada pirmajā pusē tika aizturēti uz vardarbību orientēta fašistiska grupējuma “Pērkoņkrusts” 6 biedri, kuri patlaban gaida tiesu. Organizācijas vadītājs joprojām atrodas meklēšanā. Grupu apsūdz vairāku sprādzienu organizēšanā, tai skaitā Uzvaras pieminekļa spridzināšanā, kura laikā bojā gāja divi tās biedri. Savās skrejlapās grupa sevi raksturo kā “latviešu cīņas vienību, rases tīrības un nacionālisma kodols latviešiem, kuras mērķis ir “latviska Latvija.”” Tā propagandē tādus lozungus kā “Nost žīdu neokompartijas varas viltus brīvību, neatkarību un demokrātiju!”

1998.gada beigās sāka iznākt jauna, labējo radikāļu avīze “Latvietis Latvijā.” Avīze ir atklāti reklamējusi nacistu laika propagandas grāmatu izdošanu, tai skaitā grāmatu “Baigais gads” un “Eigenikas nozīme tautas un valsts dzīvē.” Novembra izdevumā avīze aicināja lasītājus rakstīt atbalsta vēstules apcietinātajam amerikāņu

neonacistam Gerhardam Laukam, savukārt kāds raksts decembra izdevumā beidzās ar pirmskara fašistiskā grupējuma “Pērkoņkrusts” lozungu: “Latviju latviešiem, maizi un darbu latviešiem!”

Ir izveidojušies arī jauni, krieviski orientēti ekstrēmistu grupējumi, kas organizējušies pēc Krievijas grupu parauga. Tā, piemēram, nacionālboļševistisko jauniešu grupa (Eduarda Ļimonova sekotāji) ar saviem nacistiskajiem rokas apsējiem un ekstrēmistisko retoriku piesaistīja masu informācijas līdzekļu uzmanību pavasarī rīkotajās demonstrācijās par minoritāšu izglītību. Grupa izdod neoficiālu avīzi propagandējot tādas vērtības kā “tēvzeme, revolūcija, karš, vēsture un atriebība.” Ir izveidojusies grupa “Krievijas nacionālā vienotība” (Aleksandra Barkašova sekotāji), kas atklāti propagandē antisemitismu. Tā, piemēram, avīzes “Čas” 1998.gada 28.oktobra numurā “komandieris” Jevgeņijs Osipovs uzsvēra, ka “cionisti un žīdu masoni ir augoņi uz cilvēces ķermeņa.”

Pavasarī Rīgā notika vairāki līdz šim neatklāti sprādzieni, viens no tiem - 3.aprīlī pie sinagogas un drīz pēc tam – pie Krievijas Federācijas vēstniecības. Sprādzienos necieta neviens cilvēks, tomēr ēkām tika radīti nopietni zaudējumi. Neviens neuzņēmas atbildību par sprādzieniem. Par spīti tiesībsargājošo iestāžu pastiprinātām pūlēm un starptautiskajai palīdzībai, t.sk. ASV Federālā izmeklēšanas biroja palīdzībai, noziegumu vaininieki vēl joprojām nav aizturēti.

Nāvessods

1998.gada 26.jūnijā valdība parakstīja, bet neratificēja, Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. Protokolu par nāvessoda atcelšanu. Neskatoties uz to, 1998.gada 8.jūlijā Valsts prezidents parakstīja jauno Krimināllikumu, kura 118.pants paredz nāvessodu par “slepkavību vainu pastiprinošos apstākļos.” Tā kā saskaņā ar Latvijas likumiem starptautiskajām tiesībām ir prioritāte pār nacionālo likumdošanu, Krimināllikumā ir jāizdara labojumus pirms tas stājas spēkā 1999.gada 1.aprīlī.

Bēgļu tiesību aizsardzība

Lai gan 1997. gadā Latvija pieņēma likumu “Par bēgļiem un patvēruma meklētājiem LR”, likuma īstenošana sākās 1998. gadā. 1998. gadā Pilsonības un

migrācijas lietu pārvaldes pakļautībā tika izveidots Bēgļu lietu centrs, savukārt Tieslietu ministrijas pārraudzībā tika izveidota Apelācijas padome, bet Ministru Kabinets apstiprināja noteikumus par sociālā pabalsta apmēriem bēgļa statusu ieguvušajām personām.

1998. gada februārī Bēgļu lietu centrs sāka pieņemt bēgļa statusa pieprasījumus un līdz decembrim bija saņemti pieprasījumi no 58 personām. Bēgļu lietu centrs noraidīja visus 1998.gadā izvērtētos pieprasījumus un vairums patvēruma meklētāju griezās Apelācijas padomē, kas bēgļa statusu piešķīra 2 pretendentiem. Gada beigās tika pabeigts jaunais bēgļu un patvēruma meklētāju izmitināšanas centrs Muceniekos un 1999. gada janvārī patvēruma meklētājus no Olaines nelegālo imigrantu pagaidu uzturēšanās nometnes pārvēst uz Muceniekiem. Visa gada laikā Olainē vienlaikus uzturējās vidēji 30 – 40 personas.

1998. gadā apstākļi Rīgas nelegālo imigrantu īslaicīgās aizturēšanas izolatorā Nr 7 (Gaiziņa ielā) joprojām nebija uzlabojušies. Nevalstiskajām organizācijām un žurnālistiem netika dota atļauja apmeklēt izolatoru. Aizturētajiem neļāva izmantot telefonu. Aizturētie ir sūdzējušies par pārtikas kvalitāti un imigrācijas policijas darbinieku slikto izturēšanos, kā iznākumā septembrī tika pieteikts bada streiks. Tomēr dienas norma aizturēto pārtikai šajā izolatorā ir Ls 0.92, kas ir krietni lielāka nekā Olaines nometnē, kur dienas norma ir Ls 0.45 pieaugušajam un Ls 0.52 bērnam. Tikai Latvijas Luteriskās baznīcas Diakonijas centra pārtikas ziedojumi Olainē aizturētos pasargāja no bada.

Sociālās tiesības

1998. gada 12.maijā Ministru Kabinets atcēla 1996.gada oktobrī pieņemtos noteikumus, kuri paredzēja, ka reģistrējoties Nodarbinātības valsts dienestā bezdarbnieka statusa un līdz ar to – bezdarbnieka pabalsta saņemšanai, jāiesniedz latviešu valodas prasmes apliecība. Neskatoties uz to, pēc sazināšanās ar vairākām nodarbinātības valsts dienesta nodaļām atklājās, ka ne visas struktūrvienības ir informētas par izmaiņām. Noteikumi liedza pretendēt uz bezdarbnieka pabalstiem redzes, dzirdes un runas invalīdiem, jo arī viņi nevarēja reģistrēties darba biržā bez latviešu valodas prasmi apliecinoša dokumenta, bet Latvijas likumdošana neparedzēja

kārtību, kādā bezdarbnieka statuss piešķirams personām, kuras invaliditātes dēļ nevarēja nokārtot latviešu valodas eksāmenu.

Saskaņā ar jaunajiem noteikumiem persona ir tiesīga uz bezdarbnieka pabalstu, ja pēdējā kalendāra gada laikā sociālais nodoklis nomaksāts par deviņiem mēnešiem. Saskaņā ar Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras datiem 1998.gada augustā Latvijā bija vairāk nekā 200 000 strādājošo, par kuriem nebija maksāts sociālais nodoklis, un kuri darba zaudēšanas gadījumā nevarētu saņemt bezdarbnieka pabalstu. Saskaņā ar esošo likumdošanu fiziskas personas nav tiesīgas darba devēju iesūdzēt tiesā, to tiesīgs darīt ir tikai Valsts ieņēmumu dienests, kurš administrē sociālo nodokli. Savukārt VID nevar iestāties par kādu personu atsevišķi, bet pārstāv tikai uzņēmuma intereses kopumā.

Sieviešu tiesības

Pirmo reizi Latvijas vēsturē Sociāldemokrātisko sieviešu organizācija ar savu sarakstu piedalījās Saeimas vēlēšanās, tomēr nesaņēma pietiekamu balsu skaitu, lai tiktu pārstāvēta Saeimā. Vēlēšanu rezultāti tomēr palielināja Saeimā pārstāvēto sieviešu skaitu no 8 līdz 17, kā arī sieviešu ministru skaitu – no 2 līdz 4 (Tieslietu, Valsts ieņēmumu, Kultūras, Vides Valsts ministres). Neskatoties uz to, kopumā sievietes joprojām ir nepietiekami pārstāvētas kā Saeimā, tā valdībā.

Decembrī valdība pieņēma lēmumu Labklājības ministrijā izveidot nodaļu, kura būtu atbildīga par dzimumu līdztiesības jautājumiem. Izveidojot šādu nodaļu, Latvija būs beidzot izpildījusi vienu no Pekinas Rīcības platformas pamat rekomendācijām.

Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs

Ievads

Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs (LCESC) ir neatkarīga nevalstiska organizācija, kas nodarbojas ar cilvēktiesību izglītību, pētniecību par cilvēktiesību un nacionālo attiecību jautājumiem, ar savu darbību cenšoties veicināt dialogu sabiedrībā. 1998. gada maijā LCESC saņēma Eiropas Savienības un ASV demokrātijas un pilsoniskās sabiedrības balvu. 1998. gada novembrī LCESC kļuva par kandidātorganizāciju dalībai Starptautiskajā Helsinku Cilvēktiesību federācijā (*International Helsinki Federation for Human Rights*), kas ir prestižs cilvēktiesību organizāciju tīkls, kuru filiāles darbojas daudzās Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas (EDSO) dalībvalstīs.

LCESC tika izveidots 1993. gadā ar Sorosa fonda augstākās izglītības atbalsta programmas (Budapešta) finansiālu atbalstu. Pamatfinansējumu LCESC ir saņēmis arī no Atvērtās Sabiedrības institūta (Ņujorka) *National Endowment for Democracy*, un 1998. gadā – no ASV-Baltijas fonda. Atsevišķus centra projektus finansiāli atbalstījuši Eiropas Padome, Eiropas Savienības PHARE programma, Nīderlandes vēstniecība, Apvienoto Nāciju Attīstības programma un Somijas vēstniecība. LCESC galvenais ārvalstu partneris ir Starptautiskā Helsinku Cilvēktiesību federācija (Vīne). LCESC strādā 4 pastāvīgi darbinieki – Nils Muižnieks, Anhelita Kamenska, Ieva Leimane un Sandra Garsvāne.

Galvenie darbības virzieni

Viens no galvenajiem LCESC darbības virzieniem ir **cilvēktiesību izglītība**, īpaši vidusskolas līmenī. Bez apkārtrakstiem un publikācijām presē LCESC darbinieki ir izdevuši vairākus izglītojošus materiālus, tai skaitā „Cilvēktiesību un tolerances rokasgrāmatu” skolotājiem (1996), Eiropas Padomes „Cilvēktiesību albuma” izdevumu latviski (1996) un video „Iestājoties par cilvēktiesībām!” (1997). LCESC ir organizējis virkni cilvēktiesību semināru skolotājiem. No pēdējiem jāmin „Cilvēktiesību izglītība Latvijā” 1997.gada aprīlī, „Cilvēktiesību izglītība, civilizācijas un sociālā integrācija” 1997. gada oktobrī Liepājā un „Cilvēktiesības Rūjienā un pasaulē” 1997.gada novembrī.

Savā darbā cilvēktiesību izglītības jomā LCESC ir centies iekļaut arī **sieviešu tiesību jautājumus**. 1995.gada beigās LCESC izdeva apkārtraksta speciālizlaidumu par sieviešu tiesību jautājumiem. LCESC ir izdevis vairākas izglītojošas brošūras par šiem jautājumiem – „Vardarbība ģimenē – nesamierinies ar to!” (sadarbībā ar Valsts cilvēktiesību biroju, 1996), „Seksuālā uzmācība – parādība bez vārda?” (1997) un „Sieviešu tiesību kustības – vakar un šodien” (1997). 1997. un 1998. gadā sadarbībā ar ASV Miera korpusu, LCESC organizēja eseju konkursu vidusskolēniem par dzimumu līdztiesības jautājumiem.

LCESC ir centies veicināt **mazaizsargāto grupu**, īpaši garīgi slimo, bēgļu un ieslodzīto tiesību aizsardzību. Sadarbībā ar Jīvaskilas universitāti (Somija) un citiem partneriem, 1997. gadā LCESC palīdzēja organizēt virkni semināru valsts un nevalstisko organizāciju pārstāvjiem par bēgļu un patvēruma meklētāju tiesībām. 1998. gada beigās LCESC sadarbojās ar ANO Komisariāta bēgļu jautājumos Latvijas biroju, sagatavojot rokasgrāmatu skolotājiem par bēgļu tiesībām. 1998. gada aprīlī LCESC organizēja mācību semināru sociālajiem darbiniekiem par garīgi slimo tiesībām. Sadarbībā ar Eiropas Padomi un Iekšlietu Ministriju 1999. gada janvārī LCESC organizēja informatīvu semināru par Eiropas Konvenciju par Spīdzināšanas novēršanu.

Viens no LCESC darbības pamatvirzieniem ir **mazākumtautību tiesības un nacionālās attiecības**. LCESC darbinieki ir publicējuši plašākus pētījumus par nacionālajām attiecībām, tai skaitā „Valsts valoda Latvijā: panākumi, problēmas, perspektīvas” (1995), atsevišķu apkārtrakstu par minoritāšu jautājumiem (1996), kā arī piedalījušies ANO Attīstības programmas izdotā „Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1997” nodaļas „Nacionālā saskaņa un sabiedrības integrācija” rakstīšanā. LCESC ir organizējis virkni pasākumu starptautiskā dialoga un tolerances veicināšanai, tai skaitā filmas „Šindlera saraksts” speciālu seansu skolotājiem un masu informācijas līdzekļiem 1994. gadā un apaļā galda diskusiju par minēto filmu, holokaustu un Latviju, plašu konferenci „Mazākumtautību tiesības: mehānismi valdības – mazākumtautību dialoga veicināšanai” 1996. gadā un sadarbībā ar vairākiem partneriem 1998. gada martā Daugavpilī rīkoja semināru „Integrācijas perspektīvas Daugavpilī un Latvijā.” 1998. gada vidū LCESC aktīvi piedalījās

kampanā par pilsonības piešķiršanu pēc neatkarības atjaunošanas dzimušajiem bezvalstnieku bērniem.

Pašreizējās aktivitātes un nākotnes plāni

LCESC ir sācis iedzīvotājiem sniegt juridiskas konsultācijas par cilvēktiesību jautājumiem. LCESC uzsācis pētījumu par rasu naidu propagandu un ekstrēmistiskiem grupējumiem, kā arī sācis gatavot pārskatu par apstākļiem slēgta tipa iestādēs. LCESC publicēšanai gatavo informatīvu brošūru pacientiem un to radniekiem par garīgi slimo tiesībām.